

Hades, een vergeten pionier (1899-1979)

ANNEMARIE VAN HEERIKHUIZEN

Enige tijd geleden is bij het Algemeen Rijksarchief in Den Haag een klein maar interessant archief gedeponereerd. Het omvat de nagelaten stukken van Hans Dietrich Salinger, een in de Tweede Wereldoorlog bekend pleitbezorger van de Europese gedachte. Hades was zijn schrijversnaam en het boek waarmee hij in 1944 vooral in Nederlandse verzetskringen furore maakte droeg de lange, veelomvattende titel: *Die Wiedergeburt von Europa. Der Sinn dieses Krieges für Europa. Ein Kontinent sucht nach seiner Lebensform und seiner Weltgeltung*. Dit boek, waarvan in 1945 een Nederlandse vertaling verscheen, gaf de stoot tot de oprichting van de Europese Aktie, een voorloper van de Nederlandse Raad van de Europese Beweging.¹ In het archief van Salinger bevindt zich de originele, Duitse uitgave van het werk, alsmede zijn naoorlogse correspondentie die laat zien dat Salinger een ereplaats voor zichzelf in de geschiedenis zag weggelegd als pionier van de Europese samenwerking. Hij is later zelfs actief op zoek gegaan naar extra documentatie om zijn aanspraak op zo'n plaats te rechtvaardigen. Blijkbaar geloofde hij in de maakbaarheid van de geschiedenis! Daarin ben ik hem alvast tegemoet gekomen. Hij is de held van mijn verhaal.

Hades

Salinger moet alleen al door zijn intrigerende pseudoniem *Hades* – de God van de onderwereld in de Griekse mythologie – direct zijn opgevallen in het illegale circuit. Opmerkelijk was ook dat hij schreef in het Duits, de taal nota bene van de bezetter. Over de redenen daarvan, en de achtergrond van die geheimzinnige naam, vertelt ons zijn archief.² Tussen de stukken bevindt zich onder andere een in 1964 verschenen artikel van Wim Verkade die nauw betrokken is geweest bij het ontstaan van *Die Wiedergeburt*.³ Verkade legt uit waarom het voor de hand lag dat Salinger in het Duits schreef. Salinger was namelijk gewoon Duitser van geboorte en hij had ook een groot deel van zijn leven in Duitsland gewoond. Hij was geboren op 28 april 1899 in Könitz in West-Pruisen, en groeide op in de omgeving van Leipzig, waar zijn vader een hoge functie bekleedde bij de rechterlijke macht.⁴ Verkade schetst zijn Duitse levensjaren. Hij doorliep het gymnasium, vocht tijdens de Eerste Wereld-

1 De titel van de Nederlandse vertaling: *De wedergeboorte van Europa. De les van dezen oorlog voor ons werelddeel*. Leiden, 1945.

2 *Algemeen Rijksarchief, Tweede Afdeling* (verder als *ARA-II*). Archief H.D. Salinger.

3 W. Verkade, 'Verenigd Europa als verzet tegen het Grosz-Germanische Reich', *Nieuw Europa*, november 1944, 199. Zie voor de rol die Verkade heeft gespeeld bij de totstandkoming van het boek het vervolg van dit artikel.

4 Een precieze woonplaats vermeldt het archief niet.

oorlog aan het front in Vlaanderen, en slaagde erin na de ontberingen van de oorlog vrij snel, namelijk al in 1922, te promoveren tot doctor in de staatswetenschappen op de dissertatie *Staatswissenschaft und Seeschiffahrt*.⁵ In de jaren nadien publiceerde Salinger vele artikelen over scheepvaartangelegenheden en over onderwerpen van meer algemeen-economische aard.⁶ Begin jaren dertig maakte hij zijn entree op het departement van het *Reichswirtschaftsministerium*, bij de afdeling *Verkehr*, en ging hij zich toeleggen op de organisatie van het kartelwezen. In 1933 zag het er naar uit dat hij staatssecretaris van deze afdeling zou worden. Door het aan de macht komen van de nazi's in dat jaar, en de afkondiging van een Berufsverbot voor joden, kwam zijn carrière bij de Duitse overheid echter vrij plotseling tot een einde. Hij week uit naar Nederland en vestigde zich in 1937 in Den Haag, alwaar hij aan het Nassauplein een adviesbureau opende ten behoeve van het internationale kartelwezen: het *Secretariaat van Europeesche Industrieverenigingen*.

Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog sloot hij zich aan bij het verzet. Ondermijning van de Duitse economische politiek werd zijn specialiteit, en via zijn vroegere contacten bij de Duitse overheid slaagde hij erin verschillende Nederlandse bedrijven te behoeden voor overname door de nazi's. Ondertussen werkte hij aan de voorbereiding van *Die Wiedergeburt*. Dat wilde zeggen: hij maakte deel uit van een discussiegroep die zich boog over de noodzaak en mogelijkheden van Europese samenwerking na de oorlog. Verkade zegt: 'Was Salinger de inspirator van het boek en waren de meeste zinnen (...) van zijn hand, de uiteindelijke conceptie zou toch zeker niet zo universeel en zo rijk geschakeerd geweest zijn wanneer niet twee jaar lang [vanaf 1942] zeer regelmatig een groep van zeven, later wat meer mensen uit verschillende levenskringen alle aspecten van het na-oorlogse beeld (...) grondig door-gediscussieerd hadden'.⁷ De groep die, zo meldt het archief, relaties had met het doorbraakgezinde blad *Je Maintiendrai* en vergaderde op Salingers kantoor in Den Haag, bestond – naast Salinger – uit onderen anderen de econoom Jan S. Carmiggelt, Anton P.W. van der Lugt (rooms-katholieke werkgeversorganisatie), J.F. Slingting (econoom uit de Hoogovenwereld), C.J. de Korver (Leidse *Parool*-groep), dominee O.T. Hylkema en SDAP-politicus Wim Verkade.

Salinger ontwierp *Die Wiedergeburt*, het geesteskind dus eigenlijk van de hele groep, terwijl hij op een onderduikadres zat, en daarom publiceerde hij het onder het pseudoniem Hades. Het boek gaf de aanzet tot de oprichting van de Europese Aktie in 1945, een organisatie die later is opgegaan in de Nederlandse Raad van de Europese Beweging.⁸ Helaas voor Salinger en voor de historicus die geïnteresseerd is in zijn werk, is de originele Duitse versie nu naar mijn weten bijna nergens meer te vinden. In zijn persoonlijk archief bevindt zich misschien wel het allerlaatste exemplaar. Onze universiteit beschikt alleen over de Nederlandse vertaling

5 Hans Dietrich Salinger, *Staatswissenschaft und Seeschiffahrt*. Hamburg, 1922.

6 Veel van deze artikelen zijn bewaard gebleven. Ze zijn verschenen in onder andere het Duitse blad *Industrie- und Handelszeitung* en in *Der Vormarsch*. Zie: ARA-II. Archief H.D. Salinger, inv. nr. 40-41.

7 W. Verkade, *op.cit.*

8 ARA-II. Archief H.D. Salinger, inv. nr. 9: Brief aan W. Lipgens, 4 januari 1968.

uit 1945, een broos geval dat alleen nog door de binder voor de toekomst kan worden gered.⁹ Veiligheidshalve nu alvast een resumé van dit bijna vergane werk.¹⁰

De wedergeboorte van Europa

‘Op den dag, waarop in Europa de kanonnen zwijgen en de klokken het einde der vijandelijkheden aankondigen, zullen de menschen zich verlost voelen en dronken van vreugde zijn’, aldus de lyrische openingszin van het boek. Salinger liet er echter direct een ontnuchterende waarschuwing op volgen. Het was zaak ons denken ‘helder’ te houden en voorbereid te zijn op de grote problemen die Europa te wachten stond. De bevrijding betekende namelijk nog niet dat Europa was verlost van de ‘kwade geesten’ die verantwoordelijk waren geweest voor de opkomst van nazi-Duitsland.¹¹ Met name het Duitse nationalisme was een gevaar waarvoor men in Europa continu op zijn hoede moest zijn. Somber was hij ook over de internationale situatie. Een dreigend conflict tussen de Angelsaksische landen en de Sovjet-Unie was op handen, met als onvermijdelijk gevolg een tweedeling van Europa. Een fragment uit zijn weinig vrolijke relaas: ‘De strategische grens tusschen Rusland en de Angelsaksische landen (...) wordt gevormd door het Europeesche vasteland. Daarmee wordt echter ons werelddeel, dat als politieke eenheid een brug tusschen Oost en West zou kunnen zijn (...) tot operatiebasis in vreedstijd en tot strijdtoneel in oorlogstijd’ (16). Als een ware onheilsprofeet schreef hij dat iedereen voorbereid moest zijn ‘eens in een afschuwelijke werkelijkheid te ontwaken’. Elk Europees land werd ‘met vermorzeling tusschen twee geweldige malende molensteenen’ bedreigd (17).

Ten slotte was daar het probleem van een binnenkort verslagen en volkomen verarmd Duitsland. Onherroepelijk zou dat zijn negatieve gevolgen hebben voor de economie van andere Europese landen. ‘Wanneer ongeveer 70 miljoen menschen in de Duitsch sprekende gebieden geen Hollandsche of Deensche zuivelproducten en groenten, geen Hongaarsche of Roemeensche tarwe (...) kunnen koopen, wanneer Rotterdam en Antwerpen van het transitoverkeer met het oosten moeten afzien (...), dan heeft men op zand gebouwd. Dan draagt het gereconstrueerde reeds weer de kiem van ontbinding in zich’ (24).

Na twee hoofdstukken lang al deze ellende over de lezer te hebben uitgestort, komt Salinger met dé oplossing, het alles genezende recept: de vorming van een verenigd Europa. Even plaagt hij de lezer nog met verontrustende vragen als ‘is er dan werkelijk geen uitweg uit dit doolhof?’, ‘valt er geen enkele mogelijkheid te denken, om beter dan na den vorigen wereldoorlog de situatie de baas te worden?’ Maar dan lezen we gelukkig al snel: ‘Ja!, er is inderdaad een weg en ons verstand

9 Deze vertaling (zie voor de titel noot 1) is te vinden in de bibliotheek van het Documentatiecentrum voor Nieuwste Geschiedenis.

10 Dit resumé is gebaseerd op de vertaling die ik wat eerder vond dan het origineel. De vertaling is van de hand van Wim Verkade.

11 Hades, *De wedergeboorte van Europa*, 1. Verdere verwijzingen in de tekst.

en ons hart, beide wijzen in die richting. Zij wijzen ons den weg naar de Vereenigde Staten van Europa, naar een federatief verbond van de Europeesche landen, die zich uitstrekken van de kust van den Oceaan tot en met Polen' (25). Over de heilzame werking van zo'n Europees verbond gaat het vervolg van zijn betoog.

Een verenigd Europa blijkt onder meer het gevaar van het Duitse nationalisme te kunnen wegnemen (34-41). Duitsland was volgens Salinger eigenlijk helemaal geen nationale staat. De tragiek van het land was dat het, eenmaal door Bismarck in 1871 tot nationale eenheidsstaat verheven, de veelvormigheid der Duitse volken totaal was vergeten. Duitsland was zodanig in de ban geraakt van de nationale idee – Salinger spreekt over het 'complex van het Deutschtum' – dat het miljoenen tot waanzin en oorlog had gedreven. 'Men fluisterde over de "banden des bloeds", die alle Duitschers in de geheele wereld in hetzelfde lot zouden verbinden, over den gemeenschappelijk verloren oorlog als over een beproeving, waaruit het Heilige Roomsche Rijk "deutscher nation" weer zou ontwaken, over de zending van het "Deutschtum" (...)' (39).

Om Duitsland voorgoed van dit misplaatst en overspannen nationalisme te verlossen en Europa te behoeden voor nieuwe rampspoed, bepleit Salinger een opgaan van zijn land in een Europees samenwerkingsverband, met als doel de emancipatie van de Duitse volkeren. 'De Pruis, de Beier of de Zwabenlander zou den weg naar zijn eigen traditie en zijn echte volkskarakter kunnen hervinden en daarbij als Europeesch burger eindelijk dat zijn, wat hij als Duitscher nooit kon worden' (41). Eens waren er in de Duitse geschiedenis ook ontwikkelingen geweest die duiden op een verlangen naar samenwerking, zo is hij van mening. Hij wijst op het negentiende-eeuwse Noord-Duitse Tolverbond en concludeert: 'Overduidelijk voelde men in het hart van Europa, hoe dwaas het is, wanneer de afzonderlijke leden van een lichaam zich afsnoeren en zich onafhankelijk van elkaar trachten te ontwikkelen. Waren dat geen gedachten, die zich tegenwoordig bijna in elk Europeesch land, bovenal echter in de kleine landen van ons werelddeel roeren?' (41).

'De Pruis, de Beier of de Zwabenlander (...)', niet voor niets stond in dit rijtje 'de Pruis' voorop. Salinger was immers zelf Pruis van geboorte, en hij was daar trots op ook. Vooral voor Frederik de Grote had hij veel bewondering. Deze illustere Pruisische vorst uit de achttiende eeuw die bij voorkeur Frans sprak 'wilde zeer zeker niet aan het Duitse wezen genezen of er de wereld aan laten genezen', zo schrijft hij (37). Uit de tijd van Frederik de Grote stamden Pruisische 'deugden' als gedisciplineerdheid, energie en organiserend vermogen. Het bedenkelijke militaristische imago van Pruisen terzijde schuivend stelt hij: 'Europa heeft veel mannen met een koelen en constructieven geest noodig, wien de gemeenschappelijke en groote taak ter harte gaat. Het zou geenszins verrassend zijn, wanneer uit Pruisen het initiatief kwam om aan het Rijksgedoe een eind te maken' (66). Een dergelijke passage laat zien dat *Die Wiedergeburt*, dat toch steunde op de ideeën van een hele groep, ook sterk bepaald werd door de denkbeelden van de man die alles op schrift had gesteld

Een grote en gemeenschappelijke taak lag zeker ook op het terrein van de internationale politiek. Toekomstige spanningen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie konden namelijk worden voorkomen door staten op te laten gaan in regionale, en later continentale statenbonden. Een verenigd Europa zou bemidde-

lend kunnen optreden in de internationale politiek, 'ja', zo schrijft Salinger, er zelfs bij voorbaat voor (...) zorgen, dat het ontstaan van dergelijke spanningen werd vermeden' (26). In het hoofdstuk 'Het mozaïek der Europeesche eenheid' schetst Salinger de contouren van de verschillende statenbonden die hij in gedachten had voor Europa (57-82). Sommige bleken gewoon oude nationale grenzen te volgen, zoals Frankrijk en Italië, en waren goedbeschouwd dus helemaal geen federatie. Maar andere waren toch iets geheel nieuws en zeker heel ingrijpend voor kleine landen. Nederland bijvoorbeeld moest worden samengevoegd met onder andere België, Luxemburg, Rijnland, het Roergebied, Münsterland, Oost-Friesland, Oldenburg en de oude Hanzesteden aan de monding van de Weser en de Elbe. Zo ontstond dan een Noordwest-Europese Statenbond. Pruisen zou deel gaan uitmaken van een Pruisisch-Saksische Bond maar behield anders dan de meeste landen toch een sterk politiek overwicht. Salinger berekende namelijk op grond van bevolkingsaantal en oppervlakte dat 'zijn' Pruisen' recht had op maar liefst achttien zetels in een toekomstig Europees Parlement. Ter vergelijking: voor Nederland berekende hij acht zetels en voor Luxemburg maar één (80-81). Het totaal aantal zetels per bond liep overigens heel wat minder uiteen. Want het was Salingers wens te komen tot een evenwichtig, en dus uit ongeveer gelijke delen opgebouwde Europese federatie. 'Gleichgewicht' was ook zijn toverformule voor het bereiken van een zekere balans op mondiaal niveau. De Verenigde Staten van Amerika en de Sovjet-Unie zouden dus gelijkwaardige machtsblokken naast zich moeten krijgen: een Verenigde Staten van Europa, en in het nabije verschieft samenwerkingsverbanden in Zuid- en Midden-Amerika, en in het Verre Oosten (25).

Salinger was zeker niet de eerste die droomde van een dergelijke overzichtelijke wereldorde. Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi bepleitte in 1923 al de vorming van onder andere een Panamerika en een Paneuropa. De oost- en westgrenzen van Paneuropa waren vrijwel gelijk aan die van Salingers Verenigde Staten van Europa en eindigden bij Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie.¹² En ook de overzeese bezittingen die Salinger integraal tot Europa rekende, maakten deel uit van het territoir van Paneuropa, dat doorliep tot ver in Afrika en ook Aziatisch en Zuid-Amerikaans gebied omvatte.¹³ Maar Salinger, slachtoffer van de nazi-terreur, legde natuurlijk het vergrootglas op Duitsland. En hij verschoof dit geen millimeter in de richting van de gevarenzone waar Coudenhove de blik op gericht had: de Frans-Duitse grensstreek.

Een Verenigde Staten van Europa bood ten slotte een goede garantie tegen de te verwachten economische problemen na de oorlog. Inschakeling van het bedrijfsleven en de bestaande internationale kartels was daarbij een eerste vereiste, zonder dat op internationale verdragen hoefde te worden gewacht. 'De eenwording van Europa kan reeds beginnen', zo schrijft hij refererend aan de rol van het bedrijfsleven, 'voordat zij eenigerlei staatsrechtelijke vorm verkrijgt'. En 'verdragen tus-

12 R.N. Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europe*. New York, 1926. Waarom de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië geen deel uit konden maken van een Verenigde Staten van Europa legt Salinger uit op pagina 59 en 153-154.

13 De overzeese bezittingen komen ter sprake op 26.

schen staten zijn meestal dan het gezondste, wanneer zij slechts behoeven te legaliseren, wat in vrijheid reeds is gegroeid' (176). Salinger noemde het eerder in zijn boek al een 'spookbeeld' dat kartels hun economische machtspositie zouden misbruiken, zoals door sommige mensen - 'ondeskundigen' aldus de schrijver -, werd gedacht. Wat hadden ze bovendien niet allemaal voor elkaar gekregen? Rationalisatie van de productie, bevordering van de export, allerlei regelingen voor een efficiënt werkende markt. Hun know-how was eenvoudig goud waard (120).

Een vergeten pionier

Frappant is dat Salinger in *Die Wiedergeburt* al aan de slag ging met het schrijven van zijn persoonlijke geschiedenis. Een geschiedenis die uitging van het 'feit' dat in de oorlog reeds, binnen het ondergrondse verzet, de grondslag was gelegd voor Europese samenwerking. Een voorsprongetje nemend op het toekomstig geschiedverhaal schrijft hij: 'Misschien zal een latere geschiedschrijving eens van de illegalen zeggen dat hier voor het eerst de irredentisten van het Vereenigde Europa in opstand kwamen' (34). De vraag is of Salinger, die dan natuurlijk ook als pionier de historie in zou gaan, hierin gelijk heeft gekregen.

De Duitse historicus Walter Lipgens, een goede vriend van Salinger, heeft zich in ieder geval zeer voor hem ingespannen. In *Die Anfänge der europäischen Einigungspolitik 1945-1950* laat hij de geschiedenis van het Europese eenheidstreven in Nederland beginnen met de groep die aan het Haagse Nassaplein was ontstaan, en die resulteerde in de oprichting van de Europese Aktie. Alle andere op Europa gerichte organisaties, zoals de Beweging van Europese Federalisten van Hendrik Brugmans en de Federale Unie van Hand Nord, sloften daar wat achteraan.¹⁴ *Die Wiedergeburt* kenschetst hij als 'das umfangreichste und geschlossenste Europa-Manuskript (...) das überhaupt in der Widerstandsbewegung aller Länder geschrieben wurde'.¹⁵ Een lang fragment nam hij op in zijn eerder verschenen tekstenverzameling *Europa-Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940-1945*.¹⁶ In *Die Anfänge* verzorgde hij een uitvoerige samenvatting. Met daaraan voorafgaand nog zowaar een excuus: 'Reichtum' en 'Genauigkeit' van het werk werden eigenlijk tekortgedaan.¹⁷

Salinger had de steun van Lipgens hard nodig. Dat kan worden opgemaakt uit een brief aan Brugmans waarin hij zich beklagt over enkele recensies naar aanleiding van Lipgens' *Europa-Föderationspläne*. In deze recensies werd namelijk volkomen aan hem voorbijgegaan. 'Van het feit dat de eigenlijke Europese Beweging het eerst in Nederland ontstond - je weet dat de pioniers van de Europese Bewe-

14 W. Lipgens, Lipgens, *Die Anfänge der europäischen Einigungspolitik 1945-1950. Erster Teil: 1945-1947*. Stuttgart, 1977, 134 e.v.

15 *Ibidem*, 135.

16 W. Lipgens, *Europa-Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940-1945*. München, 1968, 290-306.

17 W. Lipgens, *Die Anfänge*, 135.

ging reeds in 1942 op mijn kantoor Nassauplein hun beraadslagingen over het toekomstige Europa zijn begonnen – werd geen gewag gemaakt’, zo schrijft hij teleurgesteld.¹⁸ Het stak Salinger bovendien dat in een Duitse geschiedschrijving van de Europese Beweging ook niets over deze pioniers te vinden was.¹⁹ Maar een probleem voor Salinger was dat hij geen documentatie had om aan te tonen dat deze geschiedschrijving niet klopte, of althans niet was zoals hij vond dat die geschreven moest zijn. Verkade schreef hij: ‘Nu waren jij en ik sinds de zomer van 1942 de matadores bij het ontstaan van de Europese Beweging hier te lande. Ik heb in die tijd helaas niets opgetekend’.²⁰ Zijn hoop was dat Verkade nog documentatie had, en dat hij misschien een en ander van hem kon lenen. Ook Brugmans vroeg hij in een latere brief om hulp, maar het is de vraag of die iets voor hem heeft willen doen.²¹ In *Wij, Europa*, Brugmans’ memoires, rekende hij hem namelijk nogal wat aan. Wat hij hem met name verweet was de samenwerking in Europa in handen te hebben willen leggen van een stelletje zakenlieden. ‘Hij [Salinger] moest niets hebben van een federalistische volksbeweging met democratische inspraak’, zo schrijft Brugmans die zich tot op hoge leeftijd bleef baseren op de idealen van de Nederlandse Volksbeweging.²² En hij brengt fijntjes in herinnering wat Hans Nord eens voor onwaardig over Salinger heeft gezegd: ‘Salinger droomt van een groep erg belangrijke mensen, vooral bedrijfsleiders. Op een avond zitten ze rond de tafel. Ze hebben zojuist voortreffelijk gedineerd. De koffie is ingeschonken. De kelners zijn weg. Ze laten hun cognacglas peinzend wiegen tussen ring- en middelvinger. Dan neemt Salinger het woord en zegt: “Heren, we gaan nu dus Europa verenigen.”’²³

Brugmans heeft er van meet af aan voor gewaakt dat de Europese Beweging, waarbinnen hij belangrijke bestuursfuncties vervulde, een club werd van koelbloedige zakenlieden. Zelfs als het ging om initiatieven in de zakelijk-economische sfeer lijken deze vooral te zijn ingegeven door de idealen van Brugmans. In 1949 bijvoorbeeld nam men het initiatief tot uitgave van een Europese munt. Het was een fraai ontworpen muntbiljet dat te bestellen was tegen de prijs van 25 cent. Salinger had de invoering van een Europese munt in *Die Wiedergeburt* al bepleit en hij had ook al een naam verzonnen: Europese gulden. De gulden was een van de oudste munteenheden in Europa, zo legt hij uit in zijn boek. En het omrekenen was vrij simpel. ‘Men zou dan kunnen vaststellen, dat één Europeesche gulden overeen zou komen met de waarde van x Fransche francs, y Zwitsersche francs,

18 ARA-II. Archief H.D. Salinger. Inv. nr. 2: Brief aan Hendrik Brugmans, 16 januari 1969.

19 Salinger noemt Karlheinz Koppe, hoofdredacteur van *Europa Union* – orgaan van de Duitse Europese Beweging – als auteur van deze geschiedschrijving. Vermoedelijk gaat het om een publicatie die eind jaren zestig onder verantwoordelijkheid van Koppe verscheen: *Die europäischen Bewegung. Ziele, Aufgaben, Organisation*.

20 *Ibidem*, Inv. nr. 19: Brief aan W. Verkade, 5 augustus 1970.

21 *Ibidem*, Inv. nr. 2: Brief aan H. Brugmans, 17 augustus 1970.

22 Zie voor de denkbeelden van H. Brugmans: A. van Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa. Bovennationaal denken in het Nederlandse parlement 1945-1950*. Amsterdam, 1998, 41-68.

23 H. Brugmans, *Wij, Europa. Een halve eeuw strijd voor emancipatie en Europees federalisme*. Amsterdam, 1988, 168-169.

z Tsjechische kronen, etc.’ (127). Maar wat bleek in 1949: de Europese Beweging ging het helemaal niet om financieel gemak. De munt moest Edukaat gaan heten en dit verwees, zo legt *Nieuw Europa*, het blad van de Europese Beweging uit, naar *educatio*, opvoeding: ‘de Europese mens moet worden opgevoed tot Europees burger. Daartoe zal mede dienen de Edukaat, welke een certificaat van vorming kan gaan betekenen, wanneer mettertijd de Edukaat als Europees betaalmiddel door een bankcombinatie zal worden uitgegeven’.²⁴

Op zoek naar erkenning als pionier had Salinger dus weinig van mensen als Brugmans te verwachten. Lipgens daarentegen was en bleef zijn grote steun en toeverlaat. Niet alleen nam hij het voor hem op in zijn publicaties, maar ook heeft Lipgens zich er eind jaren zestig voor ingezet een heruitgave van *Die Wiedergeburt* voor elkaar te krijgen. Een uitgever was evenwel niet te vinden. Dat moet Salinger bitter hebben gestemd, vooral na de eerst zo hoopvolle briefjes van zijn vriend. Zo had Lipgens hem geschreven: ‘Bei all meinen Forschungen bin ich keinem gründlicheren Text als Ihrem Hadesbuch von 1944 begegnet, und es würde dringend zu wünschen, dass der weithin unvermindert aktuelle Text deutsch publiziert würde’.²⁵ Het is er nooit van gekomen, ook niet nu de Europese samenwerking wel degelijk een zakelijke, door economen en juristen gedomineerde gelegenheid geworden is.

Een goed Nederlander

Die Wiedergeburt heeft Salinger dus geen ereplaats in de geschiedenis opgeleverd, maar voor hem persoonlijk is het boek van grote betekenis geweest. Bij zijn verzoek om naturalisatie tot Nederlander in 1945 vormde het namelijk een essentieel bewijsstuk van zijn ‘goed’ Nederlandschap. In verschillende aanbevelingsbrieven werd ter ondersteuning van zijn verzoek dan ook uitdrukkelijk naar dit werk verwezen. Zo onder anderen door J.F. de Jongh (departement Handel en Nijverheid). Hij schrijft: ‘Gaarne verklaar ik hierbij, dat, Dr. Salinger (...) tijdens de Duitse bezetting zich onder andere heeft beziggehouden met het schrijven van een boek over den wederopbouw van Europa, dat zich behalve door een grooten rijkdom van gedachten onderscheidt door een uitgesproken anti-nationaal-socialistische geest. (...) Ik kan dan ook niet anders verklaren, dat de heer Salinger zich naar mijn meening als een “goed Nederlander” heeft gedragen’.²⁶

De naturalisatie slaagde en Salinger kon na de oorlog als Nederlander zijn Secretariaat van Europese Industrieverenigingen voortzetten. Niet Europa maar Nederland werd zo zijn tweede vaderland.

24 ‘De Edukaat, het eerste Europese muntbiljet’. *Nieuw Europa*, oktober 1949, 3.

25 *ARA-II*. Archief H.D. Salinger. Inv. nr. 9: Brief van W. Lipgens, 26 januari 1966.

26 *Ibidem*, Inv. nr. 32: Stukken betreffende een verzoek van Salinger aan het ministerie van Justitie om naturalisatie als Nederlander en om teruggave van zijn tot vijandelijk vermogen verklaarde goederen 1945-1946. Aanbevelingsbrief van Mr. J.F. de Jongh, 2 juli 1945.